

Erkki Kuujo

Karjalan kouluolojen erityispiirteitä



uraavan esityksen Karjala tarkoittaa sitä Karjalaa, joka 1940-luvun rauhoihin asti oli osa Suomea; syrjään jää Itä-Karjala – Aunus ja Viena, joka ei ole koskaan kuulunut Suomelle ja sen edeltäjälle Ruotsi- Suomelle.

Keskiaikaisessa Ruotsin valtapiiriin kuuluneessa Turun hiipakunnassa oli sen pääpaikka Turku myös tärkein koulukeskus, mutta Viipurissakin oli tuolloin kouluja, kuten myös 1500- ja 1600-luvulla. Karjalan kouluolojen erityispiirteistä voidaan kuitenkin alkaa puhua vasta 1600-luvulta alkaen, kun tuolloin syntyi Viipurin maistraatin alaisuuteen porvarien lapsille tarkoitettu saksalainen koulu, jossa oli oppilaina myös joitakin tyttöjä. Viipurin varsinainen oppikoulu oli kirkon johtama lukio, jossa latina oli oppilaille (useimmiten tuleville papeille) tärkein oppiaine. Kun Viipurin läänin pääosa siirtyi v. 1721 Venäjän valtaan, se tuli merkitsemään Viipurin kaupungissa jo keskiajalla voimakkaasti edustetun saksalaisen suurkauppiasluokan lujittumista, ja kun koko alueen hallinto yhdistettiin Viron ja Liivinmaan hoitamaan systeemiin, voimistui saksalaisuus 1700-luvulla koko Viipurin kuvernementin hallinnossa. Selvästi se tuli näkyviin saksalaissyntyisen Katariina II:n hallintokautena 1700-luvun jälkipuoliskolla.

Noihin aikoihin oli Keski-Euroopassa ryhdytty valistuksen ja ns. filantropian merkeissä kehittämään koululaitosta. Erityisesti Itävallassa valtiovalta oli 1770-luvulla organisoinut keskitetyn koululaitoksen, jollaista myös Venäjälle suunnittelemaan oli Itävallasta kutsuttu ortodoksinen serbi Jankovics de Mirievo. Tämä sai neuvonantajajan aseman v. 1786 Venäjällä alkaneen valtiollisen koulutoimen

piirissä. Kummankin maan kouluissa otettiin käyttöön melko kaava-
mainen ns. normaalimetodi, jota Maija Rajainen kuvailee väitöskir-
jansa sivuilla 159–166.

Myös Viipurin kuvernementissa toteutettiin tämä ns. normaalikou-
lulaitos v:sta 1788 alkaen. Kukin piirikuntakaupunki (ts. Hamina,
Lappeenranta, Savonlinna, Sortavala ja Käkisalmi) sai oman piiri-
koulun, mutta Viipuri kuvernementtikaupunkina sai niitä kaksi, alem-
man ja ylemmän, joista jälkimmäistä kutsuttiin pääkouluksi. Samalla
lakkasi konsistorin alainen katedraaliskoulu.

Uudet koulut olivat maallisten viranomaisten valvonnassa. Pieta-
rissa sijaisi valtakunnallinen koulutoimikunta ja sen alapuolella Pie-
tarin saksalaisen koulun yhteydessä saksalaisten koulujen kouluhal-
litus, jonka alaisina olivat Viron, Liivinmaan ja Viipurin kuverne-
menttien koulut. Viipurin kuvernementin ylijohdon alaisuudessa toi-
mi koulujen johtaja, joka erityisesti seurasi opetusta Viipurin kou-
luissa ja joka alaistensa koulutarkastajien avulla valvoi kuvernementin
 muita kouluja. Tässä virassa toimi Adam von Brandt 1787–1800,
myöhempi varakuvernööri, Viipurin saksalaisen seurakunnan kirk-
koherra August Wahl 1800–04, entinen Viipurin siviilikuvernööri
Carl von Rüdiger – nykyisen Moskovan patriarkan Alekseinin esi-isä
–1804–10 ja entinen Viipurin lukion yliopettaja, Turun akatemian
dosentti E.G. Melartin 1810–13.

Viipurin pääkoulun opetuskieli oli saksa. Tovin myös venäjää ope-
tettiin ja piirustuksen opetus kävi venäjäksi, koska tuon aineen ope-
ttajat eivät osanneet saksaa. Tässä neliluokkaisessa koulussa opetet-
tiin myös lukemista, kirjoitusta, “ihmisen velvollisuuksia“, historiaa,
maantiedettä, laskentoa, algebraa, geometriaa, mekaniikkaa, fysiikkaa
ja rakennustaitoa, mutta kolmen viimeksi mainitun aineen sijasta
opetettiin ranskaa. Lisäksi latina oli oppiaine niille, jotka aikoiivat
jatkaa opintojaan. Edellä esitetyistä aineista on tyypillisesti valistus-
kauteen kuuluva oppi ihmisen velvollisuuksista, jota varten koulutoi-
mikunta oli julkaissut 200-sivuisen oppikirjan. Siinä esitettiin erilaisia
hyveitä ja velvollisuuksia, kuten oikeamielisyyttä, mielen tasapainoa,
ystävällisyyttä, rauhanrakkautta, avuliaisuutta, totuudellisuutta, re-
hellisyyttä, järjestyksen halua, ahkeruutta, taloudellisuutta jne. Myös

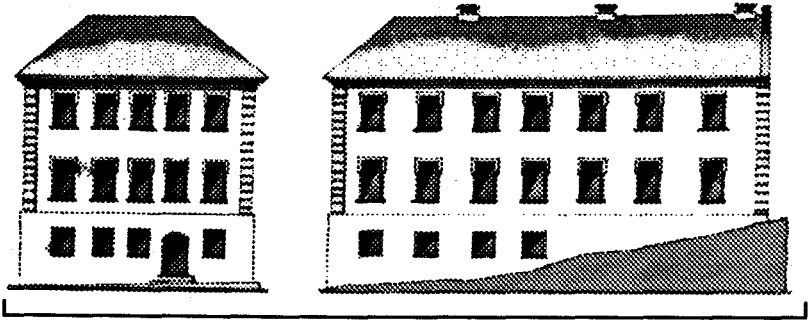
lueteltiin erilaisia kartettavia paheita. Sitten annettiin terveyttä koskevia ohjeita ja erikseen käsiteltiin yhteiskunnallisia velvollisuuksia.

Isänmaan todellisen pojan tulee olla kiintynyt valtakuntaan, hallitustapaan, hallitukseen ja lakeihin. Isänmaanrakkautta on se, että me osoitamme kunnioitustamme ja kiitollisuuttamme hallitukselle, alistumme lakeihin ja yhteiskuntamme säädöksiin ja hyviin tapoihin... Jokaisen hallituksen pyrkimyksenä on valtakunnan jäsenten yleinen hyvinvointi. Tämän hyvinvoinnin alamaiset menettävät, jollei hallitukseen suhtauduta oikealla tavalla ja kunnioituksella, tästä seuraa, että isänmaan pojan ensimmäisenä velvollisuutena on olla puhumatta ja tekemättä mitään moitittavaa hallitusta vastaan, joten kaikkinaiset kiihottavat teot, kuten tyytymättömyyden ilmaisut, huonot puheet ja röyhkeät sanat valtakunnan laitoksia ja hallitusta vastaan ovat rikos isänmaata kohtaan ja ansaitsevat ankaran rangaistuksen. Lakien avulla määrätään, mitä hallitus katsoo valtakunnan hyvinvoinnille hyödylliseksi, joten niihin alistuminen on isänmaan pojan toinen velvollisuus. Jokaisen tulee alistua silloinkin, kun alistuminen tuntuu raskaalta ja näyttää siltä, kuin lakien tulisi olla toisenlaisia.

Myöhemmin tämä abstraktinen kirja korvattiin Saksassa valmistetulla, jossa samoihin päämääriin pyrittiin opettavien kertomusten muodossa.

Viipurin pääkoulun opettajiston enemmistö puhui saksaa äidinkielenään, mutta muiden kaupunkien opettajista monen saksan taito oli vajavainen. Ehkä suurempi ongelma oli kuitenkin se, että oppilaista vain harva osasi kouluun tullessaan saksaa, valtaosa kun puhui tuolloin vain suomea. Viipurin pääkoulua lukuunottamatta opettajien palkka oli vähäinen samoin kuin opetustaito, joka oli kylläkin käytävä osoittamassa Pietarin saksalaisessa koulussa.

Jo edellä mainittiin, että tämä samanaikaisesti parikymmentä opettajaa työllistävä Viipurin kuvernementin koululaitos oli maallisen hallinnon osa, joka toi joitakin uudistuksia opetusmetodeihin, mm. kiellettiin ruumiilliset rangaistukset. Näin ainakin periaatteessa.



Viipurin tyttökoulu Linnankadun ja Piispankadun kulmassa. Kuvalähde: Viipurin kaupungin historia III, s. 227.

Haminaa lukuunottamatta oli kaikissa kaupungeissa – Viipurissa jo v:sta 1788 – tyttökoulu, jonka oppituntien pääosasta huolehtivat poikakoulujen opettajat; koulujen johtajat olivat naisia. Nämä koulut olivat kaikille avoimia: Viipurin tyttökoulun oppilaina olivat samalla luokalla aatelisen siviilikubernöörin ja suutarin tyttäret. – Kun Viipurin kuvernementin Suomeen yhdistämisen jälkeen v. 1812 (tästä myöhemmin) Viipurin asukkailta tiedusteltiin heidän mielipidettään tyttökoulujen tarpeellisuudesta, niin kaikki kannattivat niiden jatkamista entisellään. Näin kävikin; toisaalta raukesi läänin järjestämiskomitean hanke, että yläluokille otettaisiin vastedes vain “parempien ihmisten” lapsia.

Katariina II:n pojanpoika Aleksanteri I:n noustua valtaistuimelle Venäjän koululaitos järjestettiin uudelle pohjalle. Vuonna 1802 perustettiin kansanvalistusministeriö, jonka alaisena Pietarissa toimi pääkouluhallitus. Valtakunnan alue jaettiin kuuteen yliopistopiiriin, joista v. 1802 toimintansa aloittanut Tarton yliopisto sai johtoonsa Viron, Liivinmaan, Kuurinmaan ja Viipurin kuvernementit. Yliopiston rehtorin *G. Parroin* johtama koulutoimikunta sai hallintaansa alueensa olemassaolevan ja sen pohjalta parannettavaksi suunnitellun koululaitoksen. Toimikunta ryhtyi työhön uushumanismin hengessä tehokkaasti uusien oppikirjojen ja yliopiston yhteydessä vuosina 1803 – 20 toimineessa pedagogisessa seminaarissa koulutetuina

opettajin. Ennen vuotta 1812 sieltä valmistuneista tiedetään seuraavien kuuden toimineen entisessä Viipurin kuvernementissa, mitä aluetta ryhdyttiin kutsumaan Vanhaksi Suomeksi.

Gustaf Iversen, s. 1780 Liivinmaalla, Tarton yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 1804–09, Viipurin piirikoulun piirustusmestari 1809, Viipurin lukion venäjän ja piirustuksen opettaja 1809–25, suuriruhtinas Konstantinin tilusten hoitaja 1825–37, Viipurin makaasiininhoitaja 1837–61, k. 1869.

Johannes Löfberg, s. 1789 Kurkijoella maanmittarin poikana, Tarton yliopiston teologinen tiedekunta 1809–10, Lappeenrannan piirikoulun opettaja 1810–14, Käkisalmen piirikoulun opettaja 1814–22, Taipalsaaren kirkkoherra 1822–25.

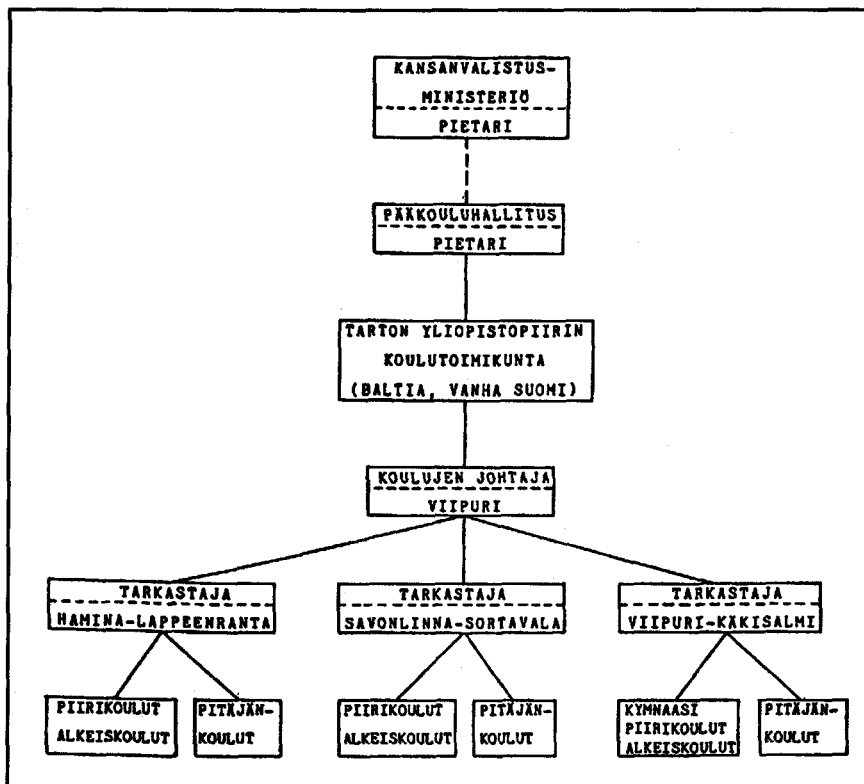
Dietrich Andreas Mangelus, s. 1783 Kuurinmaan Mitaussa porvarin poikana, Tarton yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 1805–08, Viipurin piirikoulun opettaja 1808–10, Haminan ja Lappeenrannan koulutarkastaja 1810–13, Viipurin lukion Rooman kirjallisuuden yliopettaja 1813–32.

Petter Henrik Melart, s. 1779 Jaakkiman kirkkoherran poikana, Tarton yliopiston filosofinen tiedekunta 1803–06, Sortavalan piirikoulun opettaja 1806–13, Viipurin piirikoulun venäjän opettaja 1813–41, Viipurin lukion opettaja 1841–48 ja opettajana tyttökoulussa 1825–43.

Anton Rönholm, s. 1787 konrehtorin (myöhemmin pormestari) poikana, Tarton yliopiston teologinen tiedekunta 1805–07, Haminan piirikoulun opettaja 1810–16, Viipurin lukion yliopettaja 1816–19, Parikkalan kirkkoherra 1819–62.

Christianus Wahlberg, s. 1789 Luumäen kappalaisen poikana, Tarton yliopiston teologinen tiedekunta 1806–09 (varhemmin Turussa 1804), Lappeenrannan piirikoulun opettaja 1808, Haminan piirikoulun opettaja 1809–24, Sakkolan kirkkoherra 1824–25.

Joka tapauksessa Tarton yliopiston pedagogisen seminaarin kävijät olivat vähemmistönä Viipurin läänin opettajakunnassa. Viipurin v. 1805 perustetun lukion (ylemmän normaalikoulun seuraajan) ensimmäiset yliopettajat olivatkin usein Saksan yliopistojen kasvatteja (E.G. Melartin Turun akatemian). He osoittivat henkisen vireytensä koulunsa vuosikertomuksissa julkaisemissaan kirjoitelmissa. Näitä on



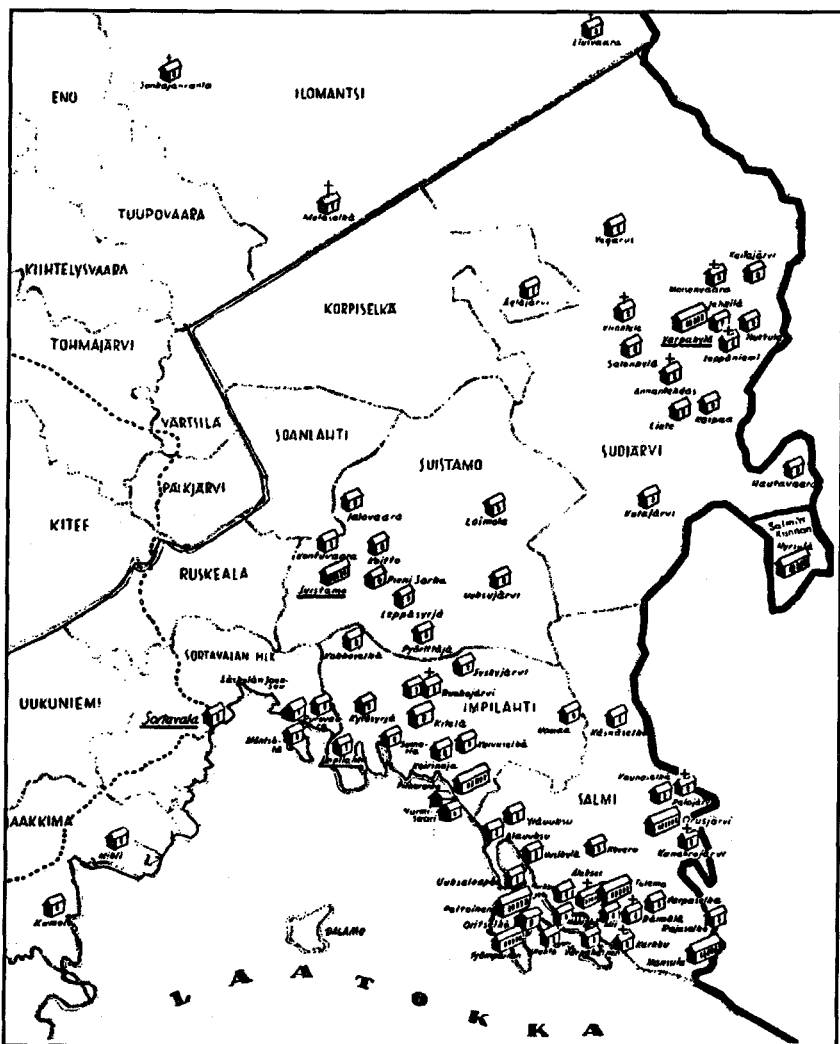
Yhtenäiskoulujen hallinto Vanhassa Suomessa vv. 1805–1811. Kouluasetuksen mukaan kansanvalistusministeriö valvoi Venäjän koululaitosta. Pääkouluhallitus toimi tärkeimpänä johtoelimenä apunaan koulupiirien toimikunnat. Tarton koulutoimikunnan jäsenet jakoivat työt niin, että yksi valvoi kymnaaseja, piirikouluja ja yksityiskouluja, toinen pääkouluja ja muut kukin erikseen Viron, Kuurin, Liivin tai Vanhan Suomen koululaitosta. Koulutoimikunnan alainen koulujen johtaja työskenteli Viipurin kuvernementin keskuksesta käsin kolmen tarkastajan avustuksella. Kuvallähde: Raimo Ranta, Lappeenrannan kaupungin historia III, s. 242.

yksityiskohtaisesti tarkastellut *Sven Hirn* artikkelissaan Viborgsromantiken (*Historisk tidskrift för Finland* 1959).

Vanhan Suomen koululaitos joutui yllättäen vuodenvaihteessa 1811–12 suuren muutoksen eteen, kun keisari Aleksanteri I päätti koko Viipurin kuvernementin siirtämisen autonomiseen Suomen-

suuriruhtinaskuntaan. Yhdistämisen yksityiskohdat määritteli erityinen yhdistämiskomitea, joka joutui pohdiskelemaan myös sikäläisen koululaitoksen kohtaloa. Tuo yhdistäminen näytti aluksi merkitsevän koululaitoksen alistamista Porvoon piispalle ja tuomiokapitulille, kuten kirkolle kävi. Ruotsille ennen kuuluneessa Suomessa uskottiin laajasti tällaisen järjestelyn merkitsevän olennaista parannusta Vanhan Suomen koululaitokseen, sillä luultiin sen olevan alemmalla tasolla kuin heikäläinen. Porvoon piispa ehti vaatia joitakin muutoksia sekä opetustapaan että oppikirjoihin. Erityisesti hän hämmästeli viipurilaisten koulujen opetuskielenä käytettyä saksaa, koska “niitä nuorukaisia, jotka nauttivat opetusta viipurilaisissa kouluissa, ei aiottu kansalaisiksi johonkin Saksaan kuuluvaan maakuntaan, vaan Venäjän keisarikuntaan yhdistettyyn Suomeen”. Alistusta vastusteli erityisesti Vanhan Suomen koulujen johtaja *E. G. Melartin* mm. siksi, että se olisi merkinnyt Porvoon lukion lehtorien – nämä näet muodostivat piispan kanssa sikäläisen tuomiokapitulinkin – ylivaltaa Viipurin lukion yliopettajiin. Näihin aikoihin selitteli Viipurin lukion yliopettaja *Purgold* niitä etuja, joita kaupungille koituisi saksan kielen pysyttämisessä opetuskielenä, sillä puhuihan saksaa neljäkymmentä miljoonaa ihmistä St. Gotthardista Suomenlahdelle asti. Yhdistämiskomiteassa vain todellinen valtioneuvos *von Friccius* vaati koulujen opetuskieleksi edelleen saksaa muiden pitäessä ruotsin kieltä tarkoituksenmukaisempana. Myös Melartin oli saksan kannalla, koska “saksan kieli, kirjallisuus, sivistys ja pedagoginen etevyys paljon paremmin välittävät venäjän oppimista kuin ruotsin kieli”, joka kyllä sopisi oppiaineeksi. Saksa säilyikin opetuskielenä ja Viipurin koululaitoksen johto annettiin aluksi (1814–19) koko Suomen koululaitoksen uudistamista suunnittelevalle komitealle, minkä jälkeen Viipurin lukion yliopettajat puheenjohtajanaan Porvoon piispa muodostivat ns. consistorium gymnasticumin; käytännössä esimiehenä toimi Viipurin lukion rehtori. Vasta v. 1841 Viipurin läänin koululaitos täysin alistettiin Porvoon tuomiokapitulille. Samalla opetuskieleksi tuli kaikkialla ruotsi.

Vuoden 1841 jälkeen aina 1800-luvun loppuun Karjalan koululaitos kehittyi olennaisesti samoin kuin muunkin Suomen koululaitos. 1900-luvun kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä Raja-Karjalan



Raja-Karjalan venäläistämiskoulut vv. 1916–17. Yksiluokkaiset koulut on merkitty yksi-ikkunaisiksi, kaksiluokkaiset moni-ikkunaisiksi ja Karjalan veljeskunnan kouluissa on pieni risti katolla. Kuvälähde: K. Merikoski, Taistelua Karjalasta, s.231.

- lähinnä Salmin kihlakunnan - venäläiset koulut muodostivat Karjalan kouluhistoriassa erikoislaatuisen luvun. Taustaksi on katsotta-

lähinnä Salmin kihlakunnan – venäläiset koulut muodostivat Karjalan kouluhistoriassa erikoislaatuisen luvun. Taustaksi on katsottava, että siellä ortodoksisissa jumalanpalveluksissa oli 1800-luvulla ruvettu käyttämään myös suomea. Vuosisadan lopulla Salmin kihlakuntaan perustettiin 19 suomenkielistä kansakoulua, mutta sikäläisen kirkon piirissä voimistui venäläissuuntaus. Vuonna 1899 nimitettiin Suomen ortodoksiseksi arkkipiispaksi *Nikolai*, joka yhdessä kenraalikuvernööri *Bobrikoffin* kanssa ryhtyi muuttamaan Pietarissa sijainneen Pyhän synodin Raja-Karjalassa ylläpitämiä lastenkouluja venäjänkielisiksi. Kun arkkipiispa oli saanut kirkolliset lastenkoulut joko kokonaan tai osittain venäläisiksi, hän ryhtyi samaan suuntaan uudistamaan rajapitäjien kansakoululaitosta. Arkkipiispan vaihtuminen ei tuonut muutosta, etenkin kun uuden arkkipiispan apulaispiispa *Kypriano* perusti v. 1907 venäläistyttämishankkeiden tueksi “Karjalan veljeskunnan”. Veljestö perusti kouluja, mutta useimmat syntyivät Venäjän kansavalistusministeriön alaisuuteen; ne saivat tukea myös Suomen kenraalikuvernöörin ja senaatin varoista ja niiden opettajat yleensä tulivat Venäjältä. Kouluille rakennettiin komeat toimitilat, niiden oppilaat saivat valtiolta ruoan ja vaatetusta sekä kauempaa tulleille järjestettiin kouluilla majoitus. Osa väestöstä piti kuitenkin parempina suomenkielisiä vaatimattomissa oloissa toimivia kouluja, mutta monet arvostivat venäjän kielen taitoa, mm. vilkkaan Pietarin kaupan takia. Kun venäläinen koulutoiminta päättyi maamme itsenäistyessä 1917-18, oli Raja-Karjalassa 62 venäläistä ja 44 suomalaista kansakoulua.

Painamattomat lähteet

Tartu Ajalooarhiivi, Tartu

Fondi 403, Tarton yliopiston koulukomission arkisto 1803-46

Kansallisarkisto, Helsinki

Tampereen (ent. Porvoon) tuomiokapitulin arkiston osa Viipurin kuvernementin koulujen johtaja

Painetut lähteet ja kirjallisuus

- Akiander, Matthias, Skolverket inom fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift. Bidrag till kannedon af Finlands natur och folk utg. af Finska Vetenskaps-Societeten 9. Helsingfors 1866.
- Hasselblatt, A. & G. Otto, Album Academicus der Kaiserlichen Universität Dorpat, Tartto 1889 (ao. seminaarilaiset N:ot 181, 450, 219, 107, 195, 252).
- Hietala, Marjatta, Erik Gabriel Melartinin toiminta ja motiivit Viipurin läänin koululaitoksen palveluksessa vuosina 1805–1814. Hist. arkisto 79, s. 131–182. Helsinki 1959.
- Hirn, Sven, Viborgsromantiken. Hist. tidskrift för Finland, s. 1–16. Helsingfors 1959.
- History of Tartu University 1632–1982, toim. Karl Siilivask. Tallinn 1985.
- Hösch, Edgar, Deutsche Pädagogen in Altfinnland an der Wende zum 19. Jahrhundert. Finnland-Studien II. Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München, Reihe Geschichte 63. Wiesbaden 1993.
- Konks, A., M. Morgensterni tegevusest Soome kubermangu kooliolude uurimisel ja pedagoogilis-filoloogilise seminari juhtimisel. Teaduslike Raamatukogu Töid III, s. 28–39. Tartu 1970.
- Kuujo, Erkki, Jo Karjalan kunnahilla lehtii puu. Moskovan rauhassa luovutettujen alueiden varhaisempia vaiheita. Lappeenranta 1993.
- Merikoski, K., Taistelua Karjalasta. Helsinki 1939.
- Pirinen, Kauko, Kulttuuritaistelua Raja-Karjalassa maamme itsenäistymisen aattona. Xenia oecumenia in honorem Ioannis metropolitae Helsingiensis sexagenarii. Missiologian ja ekumeniikan seuran julkaisuja 39, s. 212–231. Vammala 1983.
- Rajainen, Maija, Vanhan Suomen koulut I. Normaalikoulut vv. 1788–1806. Hist. tutk. XXV. Helsinki 1940.
- Rajainen, Maija, Tarton yliopiston “jakobiinien” kansanopetussuunnitelmat ja niiden vaikutus Vanhan Suomen kouluoloihin. Hist. arkisto 57, s. 286–334. Turku 1961.

Ranta, Raimo, Lappeenrannan kaupungin historia III 1743–1811. Lappeenranta 1980.

Tartu Ülikooli Ajalugu II 1798-1918 koostanud Karl Siilivask. Tallinn 1982.

Viipurin kaupungin historia III-IV. Lappeenranta 1975–81.

Väänänen, Kyösti, Vanhan Suomen papisto. Matrikkeli & Pappissivistys Vanhassa Suomessa. Suomen Kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 95-96. Mikkeli 1975.